

UNITATEA CULTURALĂ A GRAVETIANULUI CENTRAL ȘI EST EUROPEAN

Gravetianul din Europa centrală și de est acoperă perioada finală a Interpleniglaciului și Pleniglaciului superior, cronologic încadrându-se între 30.000 și 20.000 B.P.

Pe un fond cultural comun, care s-a dezvoltat datorită adaptării la condițiile climatice pleniglaciare, precum și datorită migrației, se observă o difuziune relativ rapidă a unor tipuri de utilaje standardizate și motive artistice ce au traversat vaste regiuni geografice. Se constituie astfel o cultură unitară caracterizată prin același nivel tehnologic în producerea suporturilor laminare, aceeași tehnică de retușare (abruptă) pentru o mai bună înmănușare, sisteme identice de aprovizionare cu materie primă, o mai mare stabilitate a așezărilor ce a condus la un semi-sedentarism grație abundenței resurselor alimentare și posibilităților de stocare a hranei furnizate de o vânătoare din ce în ce mai specializată (Debrosse, Kozłowski 1988; Kozłowski 1992; Otte și colab. 1996).

Trei mari etape/faze evolutive au fost identificate în evoluția gravetianului central și est-european (Kozłowski 1992).

Prima fază:

Cea mai veche fază a Gravetianului (între 30.000 și 28.000 B.P.) este cunoscută în Bazinul Dunării mijlocii și pe Don, caracterizându-se printr-o industrie arhaică, cu vârfuri foliacee și mici vârfuri de săgeți (*flèches*) - ca armături dominante. Aceasta s-a răspândit către vest, dând naștere Perigordianului superior occidental (Debrosse, Kozłowski 1988).

Acestei perioade îi aparțin industriile de la Willendorf II/5-6 și Kostenki 8/1 în care apar ca elemente noi microlitele, mici vârfuri de săgeți (*flèche*) și microgravetele. Pentru Willendorf II/5-6 datările ^{14}C au oferit o vârstă de 30.500 ± 800 B.P. (pentru stratul 5) iar pentru Kostenki VIII/1, 27.750 ± 750 B.P. (Otte 1991; Otte și colab. 1996; Kozłowski 1992).

Arta mobilieră este destul de săracă, constând din: dinți perforați și perle de *Dentalium* (Willendorf) și perle de fildeș, un pandantiv în formă de lacrimă, un os tubular cu incizii, baghete cu decor în zig-zag (Kostenki) (Kozłowski 1992).

Faza a II-a:

Cea de a doua fază, între 28.000 și 24.000 B.P., este marcată de înflorirea centrelor locale din Austria, Moravia, Slovacia și nord-estul Ungariei. Acestea au fost reunite sub termenul unic de Pavlovian - caracterizat prin abundența vârfurilor "*La Gravette*", microgravete și apariția noilor armături microlitice și geometrice. Alte centre gravetiene, din aceeași perioadă, se dezvoltă la Kostenki VIII - Telmanskaia (pe Nistru) și Yourevitci (pe Don) (Debrosse, Kozłowski 1988; Kozłowski 1992; 1993).

Siturile definitorii sunt cele de la Dolni Vestonice și Pavlov. Pentru Dolni Vestonice datările ^{14}C oferă o vârstă de 25.600 ± 170 B.P. iar pentru Pavlov între 24.630 ± 460 B.P. și 26.730 ± 250 B.P. (Svoboda 1991; Otte și colab. 1996).

La Dolni Vestonice au fost identificate două structuri de locuire:

- prima prezintă o formă ovală conținând cinci vetre construite din pietre plate (în preajma acestora au fost descoperite celebrele statuete feminine din lut ars) (fig.3/1);
- a doua prezintă un plan circular cu un diametru de cinci metri și o vatră în mijloc (aici au fost descoperite numeroase fragmente din lut împrejurul vetrei - interpretată de B. Klima drept un cuptor pentru fabricarea statuetelor din lut ars) (ACC 1984).

La Pavlov au fost identificate fose (gropi) circulare delimitate prin concentrații de oase de mamut. Cele mai multe conțin vetre, amenajate cu pietre plate. Fragmentele de lut ars descoperite în vetre sau în jurul lor pot sugera și aici existența unor așa-zise cuptoare pentru arderea statuetelor din lut (fig. 3/2) (ACC 1984).

Arta mobilieră:

Statuetele feminine sunt considerate unul din elementele constitutive ale unității gravetiene. În centrul Europei ele au fost descoperite la Dolni Vestonice (fig. 4/b) și Pavlov (figurine grosiere din fildeș mult mai apropiate de tipul occidental) (Jelinek 1988).

Alături de aceste statuete au mai fost descoperite și alte reprezentări schematic antropomorfe:

1. Figurine antropomorfe foarte schematic realizate - pe metacarpiane de mamut (Predmosti) din lut ars (Pavlov) și fildeș (Dolni Vestonice) (fig.4/d);

2. Reprezentări feminine pe fildeș în care corpul este redus la un baston cu săni proeminente (Dolni Vestonice) (fig. 4/c);

3. Figurine feminine pe fildeș, în care partea superioară a corpului este redusă la un simplu baston cu baza bifurcată pentru a figura picioarele (Dolni Vestonice, Predmosti) (fig. 4/a) (Jelinek 1988; Kozłowski 1992).

Un alt clement al artei pavloviene îl reprezintă figurația zoomorfă.

Toate statuetele prezintă un corp schematic și un cap realist, cu numeroase detalii, într-o manieră aproape naturalistă. Ele erau realizate din lut ars - Dolni Vestonice sau cu contur decupat în fildeș - Pavlov și Predmosti, Majoritatea fiind fragmentare (fig.6).

Pavlovianul a livrat un număr important de obiecte de podoabă: pândative (dinți perforați, plăchete sau galeți de șist), perle cilindrice și rotunde (din fildeș) și moluște fosile (fig.5) Absența podoabelor în morminte face dificilă interpretarea acestor obiecte: erau elemente ale unor colicre sau erau cusute pe veșminte ? (Kozłowski 1992; Jelinek 1988).

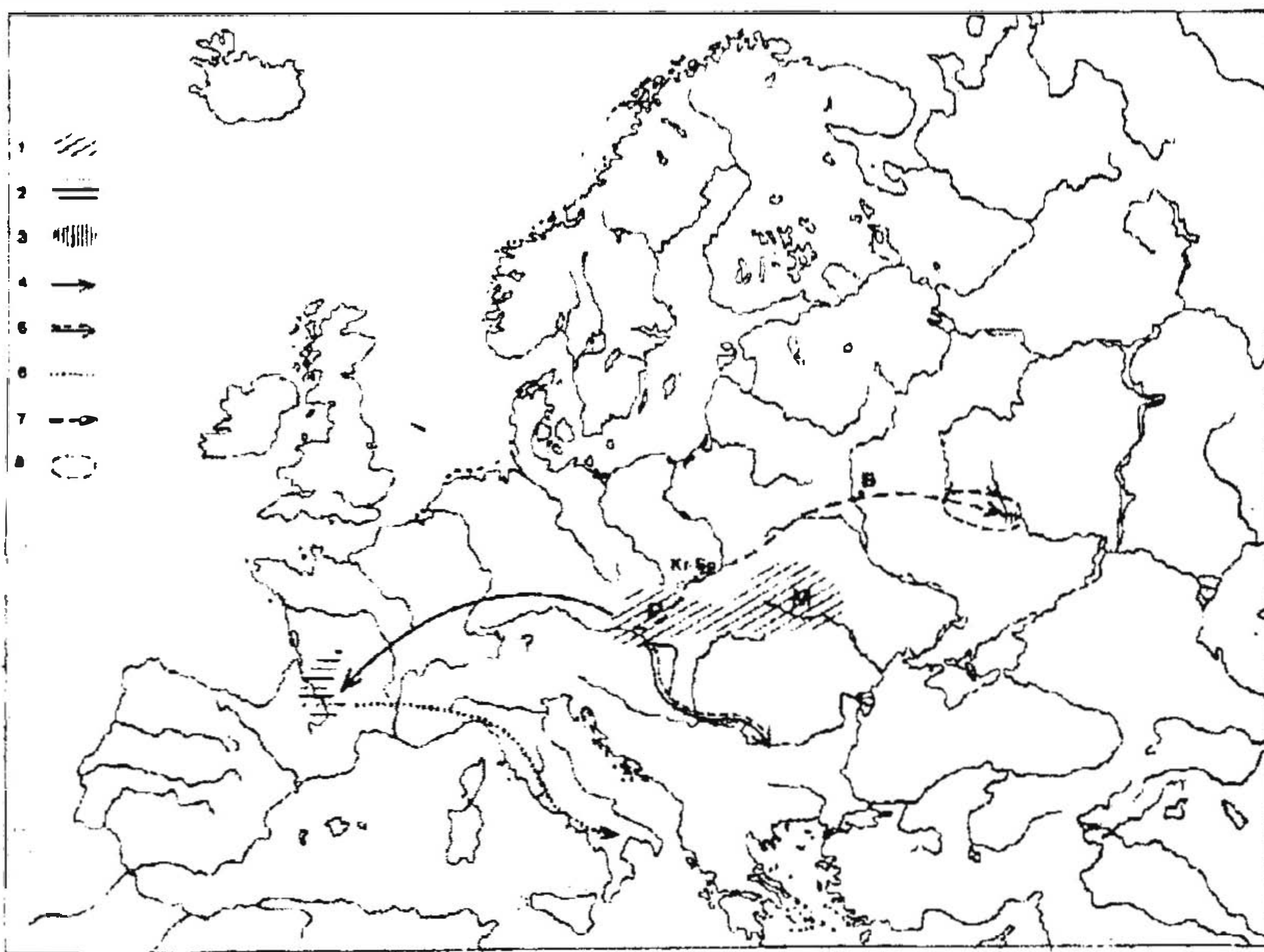

Fig. 1 Harta arheologică a Europei între 30.000 și 20.000 B.P. (după J. Kozłowski, 1992)

1. Centre primare ale Gravetianului din Europa Centrală (P-Pavlovian și Willendorfian, M-Molodovian);
2. Perigordian IV (Gravetian Occidental vechi)
3. Centre primare ale Gravetianului din Europa de Est (industrii de tip Kostenki XVII, Kostenki VIII)
4. Migrația posibilă a Gravetianului spre vest între 29-27.000 B.P.
5. Migrația Gravetianului central european spre sud între 29-27.000 B.P.
6. Migrația Perigordianului V spre Italia între 25-24.000 B.P.
7. Migrația populațiilor din cultura Kostenki - Avdeevov spre est între 24-23.000 B.P.
8. Limita culturii Gagarino-Kotilevo care reprezintă probabil un rezultat al unei migrații central europene anterioară celei din cultura Kostenki - Avdeevov

Faza a III-a:

Aceasta se desfășoară între 24.000 - 20.000 B.P., caracterizându-se prin apariția unui nou tip de armătură - vârful "*à cran*", alături de elemente "*à dos*" trunchiate și gravette (Otte 1991; Otte și colab. 1996) (fig. 2). J. Kozłowski vorbește de o difuziune a acestui utilaj din Europa centrală către est ca rezultat al mișcărilor comunităților post-pavloviene (Kozłowski 1985; 1992). Cauza acestor migrații ar fi deteriorarea climatică survenită în partea septentrională a Europei centrale. Astfel este explicată apariția în câmpia rusă a culturilor cu vârfuri "*à cran*" (fig. 2/2, 3, 5) precum cele de la Kostenki-Avdeev și Gagarino-Kotilevo (Kozłowski 1992; Otte și colab. 1996).

Pentru situl de la Kostenki I/1 dispunem de două datări ^{14}C : 23.000±500 B.P. și 21.300±400 B.P., pentru Avdeev 20.000±200 B.P. și 20.100, Kotilevo 24.960±400 B.P. și 23.660±270 B.P.; Gagarino - 21.800±800 B.P.; Molodova V/7 - 23.700±320 B.P. și 23.000±800 B.P. (Kozłowski 1992; Otte și colab. 1996).

Pentru Europa centrală, stratul 9 de la Willendorf, cu vârfuri "*à cran*", are o vârstă cuprinsă între 25.000 și 23.000 B.P., Moravany - 22.860±400 B.P. și Krakovia - Spadzista 21.000±900 B.P. și 20.200±350 B.P. (Kozłowski 1992; Svoboda 1995).

Ca un element de legătură între cele două zone europene putem menționa situl de la Mitoc - *Malul Galben*, unde apar piese "*à cran*", ce pot fi încadrate conform datărilor ^{14}C (23.390±280 B.P. și 24.620±810 B.P.) în aceeași fază (Otte și colab. 1996).

Structuri de locuire:

Apar așa-numitele "*camps de base*" (campamente) - pentru prima oară în paleolitic o structurare a suprafeței de locuit conform unui plan predeterminat. Este vorba deci de așezări semiîngropate ce funcționau tot anul cu unele mobilități estivale, dar fără o deplasare importantă de populații. Astfel, la Kostenki, (fig.3/4) și Avdeev s-au descoperit colibe semisubterane, grupate într-un spațiu oval ale căror vetre ocupau centrul. La Gagarino (fig.3/3) și Kotilevo "colibele", acoperite cu oase și defense de mamut asociate cu dale de piatră, sunt organizate în jurul unei vetre centrale (Kozłowski 1985; 1992; Desbrosse, Kozłowski 1988; Praslov și colab. 1989).

Arta mobilieră:

Statuetele feminine din Câmpia Rusă, datate între 24.000 și 21.000 B.P. aparțin la două entități diferite (fig. 7):

1. tipul Kostenki - Avdeev, în care cele două modele sunt asociate:

- a. Statuetele de tip Kostenki se caracterizează prin profilul puternic articulat, picioarele repliate, fese și dos proeminente. Acestea au apărut atât la Kostenki I (niv. 1) cât și la Avdeev și Gagarino.
- b. Statuetele de tip Avdeev, cu un profil mai drept decât cele de tip Kostenki, au apărut la Avdeev dar și la Kostenki I.

2. tipul Gagarino, cu sâni și abdomen proeminent a fost descoperit atât la Gagarino cât și la Kostenki I (Kozłowski 1992).

Ca o particularitate pentru situl kostenkian, trebuie reținută și bogăția reprezentărilor zoomorfe:

1. Statuete de mamut în "*ronde-bosse*" - (Kostenki I, Avdeev) (fig. 9/4-5), multe din ele depozitate de cap, se pare în mod intenționat - element specific și Pavlovianului.
2. Capete singure, în "*ronde-bosse*" - la Kostenki (fig.9/1-3) dar un astfel de exemplar a apărut și la Moravany (din lut ars) (Abramova 1967; Kozłowski 1992).

Decorația geometrică este și ea des întâlnită pe diferite obiecte kostenkiene: zig-zaguri, incizii triunghiulare asociate unei linii gravate, motive curbilinii (mai ales la Avdeev). Ele apar pe fragmente de spatulă (fig. 10), pe diademe, pe falange de cal dar și pe așa numitele "*poinçon avec tête*" (fig. 11) (sule cu cap). Analog acestor obiecte la Kotilevo s-au descoperit spatule și "*poinçons avec tête*", cu diferite incizii (fig. 12) (Kozłowski 1992).

De la Gagarino provine o statueta din fildeș foarte apropiată stilistic "Venusurilor" de tip Kostenki, în timp ce la Kostenki I s-a descoperit o statueta asemănătoare celor de la Gagarino. Se constată deci relații stilistice indiscutabile între cele două grupe, datorate probabil și contemporaneității dintre ele. Dar similitudinile stilistice nu se opresc la această regiune: faimoasa statueta din calcar de la Willendorf (fig. 8/3) prezintă caractere comune cu cele de tip Gagarino, iar cele de la Petrkovice și Moravany (fig. 8/2) este evident că aparțin tipului Kostenki. Siturile de tranziție, care marchează migrația comunităților dinspre centru spre est. din sudul Poloniei (Krakovia-Spadzista) și Bielorusia (Berdyzh) au furnizat rare

mărturii artistice, fenomen pus pe seama caracterului efemer al siturilor și a mobilității populațiilor din aceste zone tranzitorii.

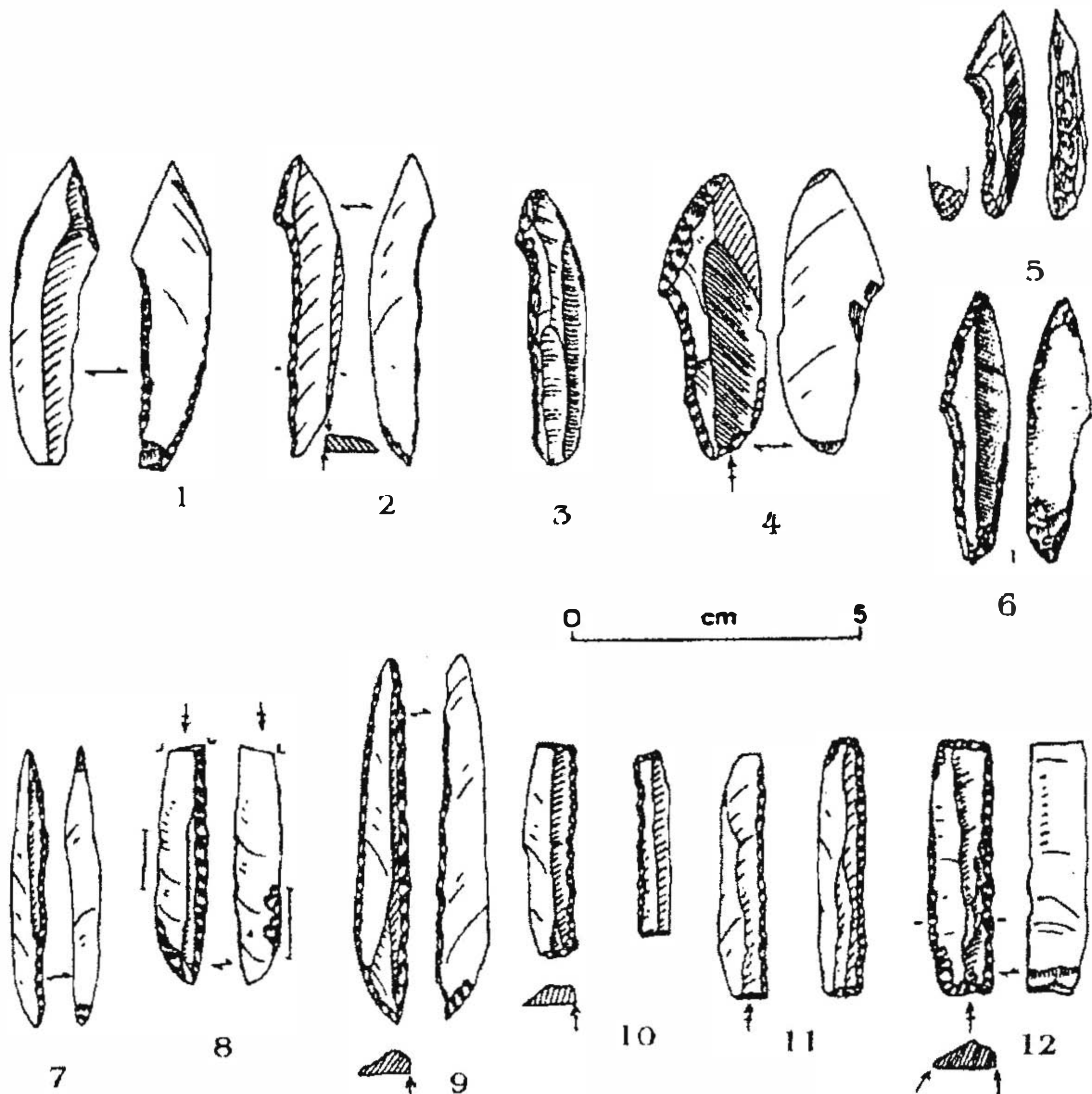

Fig. 2 - Utilaj litic caracteristic fazei a III-a a gravetianului (după M. Otte, 1991):

- "piese "à cran" 1: Willendorf II/9; 2: Molodova VII; 3: Puschari; 4,6: Moravany; 5: Kostenki;
- "gravelle": 7: Willendorf II/9; 8: Spadzista; 9: Molodova VII;
- elemente "à dos" trunchiate: 10: Willendorf II/9; 11: Molodova VII; 12: Spadzista

Concluzii

Originca (prima fază) a Gravetianului este încă discutată:

- apariția acestei entități culturale poate fi policentrică. Cele mai vechi centre ar fi: bazinul mijlociu al Dunării, Ucraina occidentală, Moldova (între Nistru și Prut), bazinul Donului mijlociu (Kozłowski 1984; 1992);

- prezența pieselor foliacee în prima fază a Gravetianului (30-28.000 B.P.) din Austria și Moravia sugerează legături filetice cu Szelettianul (Kozłowski 1984).

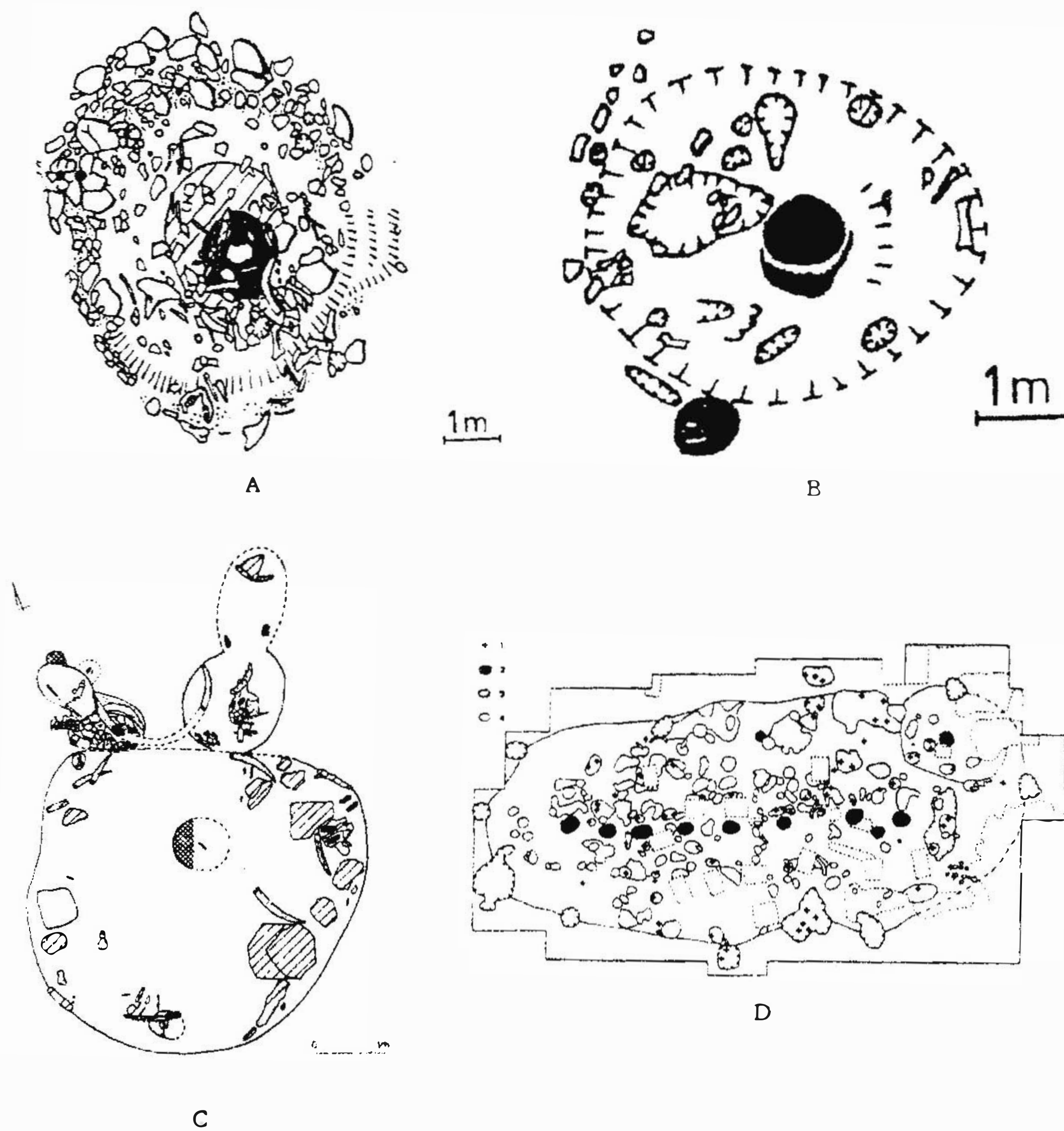
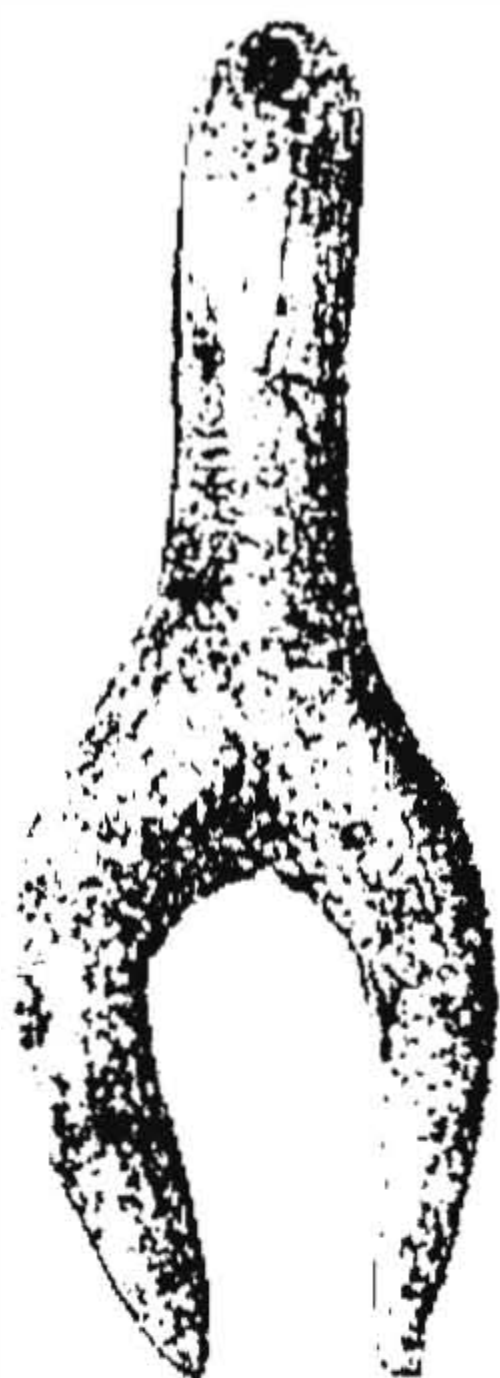
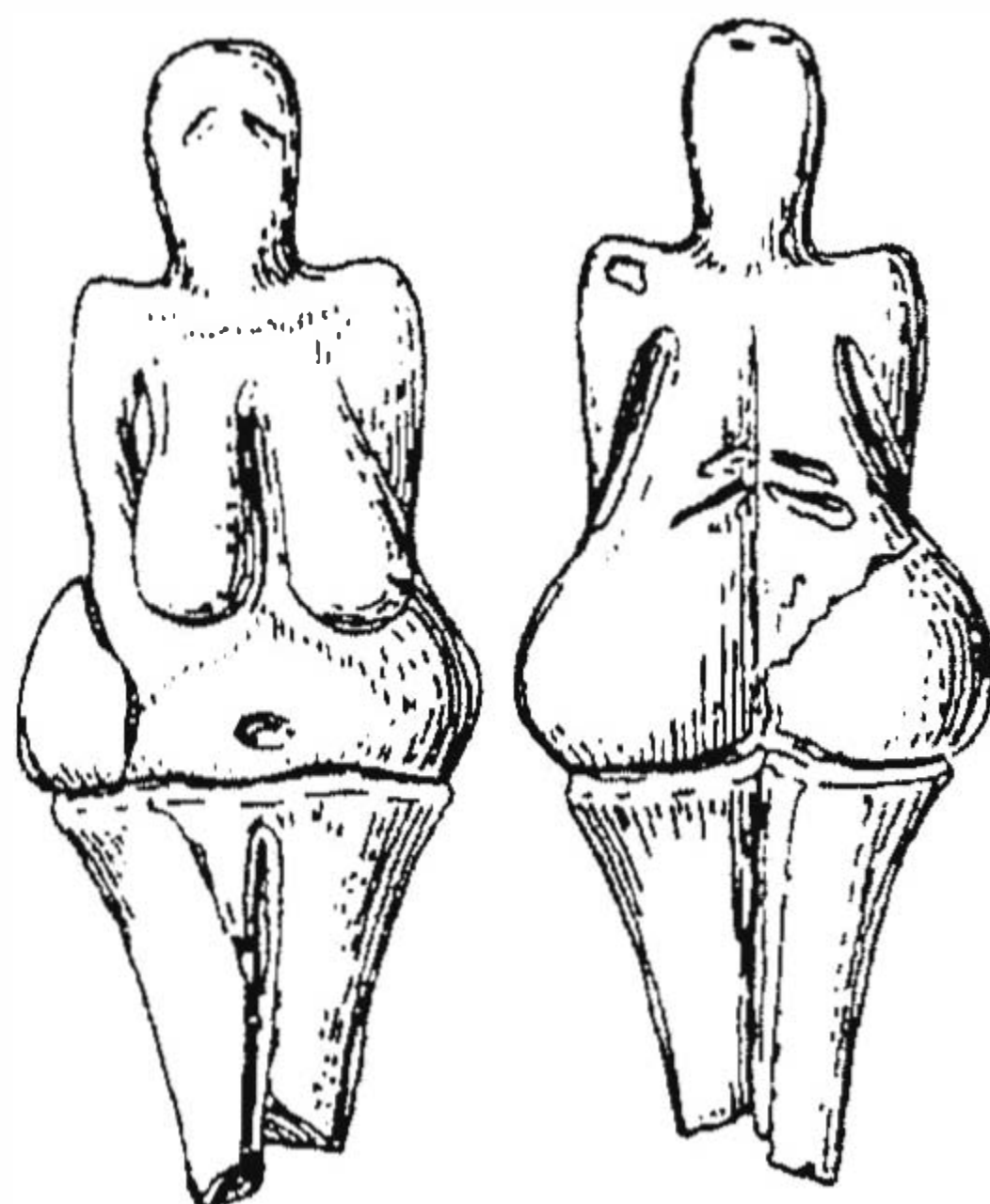

Fig. 3 - Structuri de locuire: (A,B după J. Svoboda, 1991; C,D după J.Kozłowski) A-Dolní Vestonice; B-Pavlov; C-Gagarino; D-Kostenki

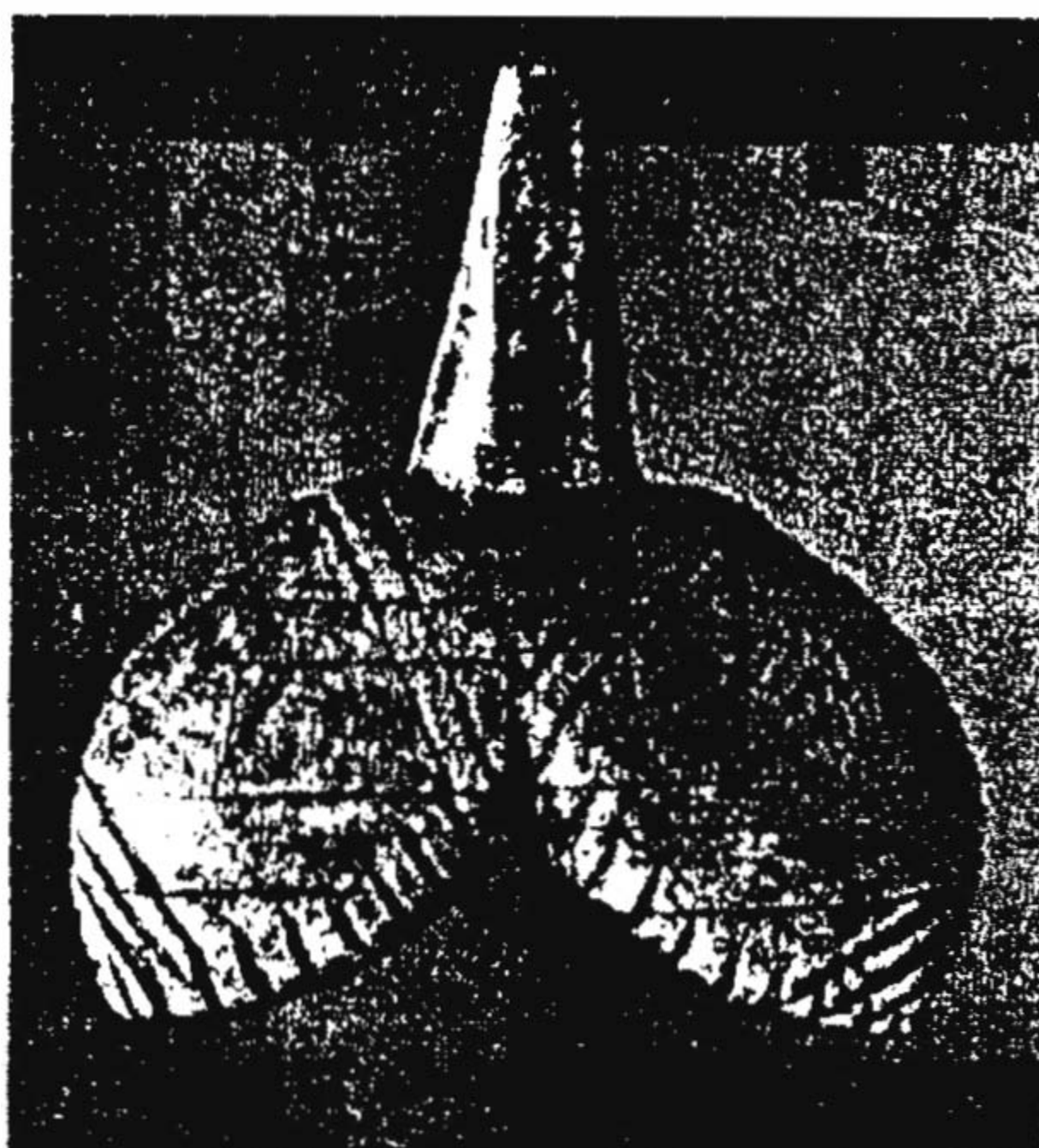
A

B

C

D

Fig.4 - Reprezentări feminine de la Dolní Vestonice (A, C, D după J. Jelinek, 1984; B după J. Kozłowski, 1992).

Fig 5 - Obiecte de podoabă de la Dolni Vestonice (după B. Klima, 1983)

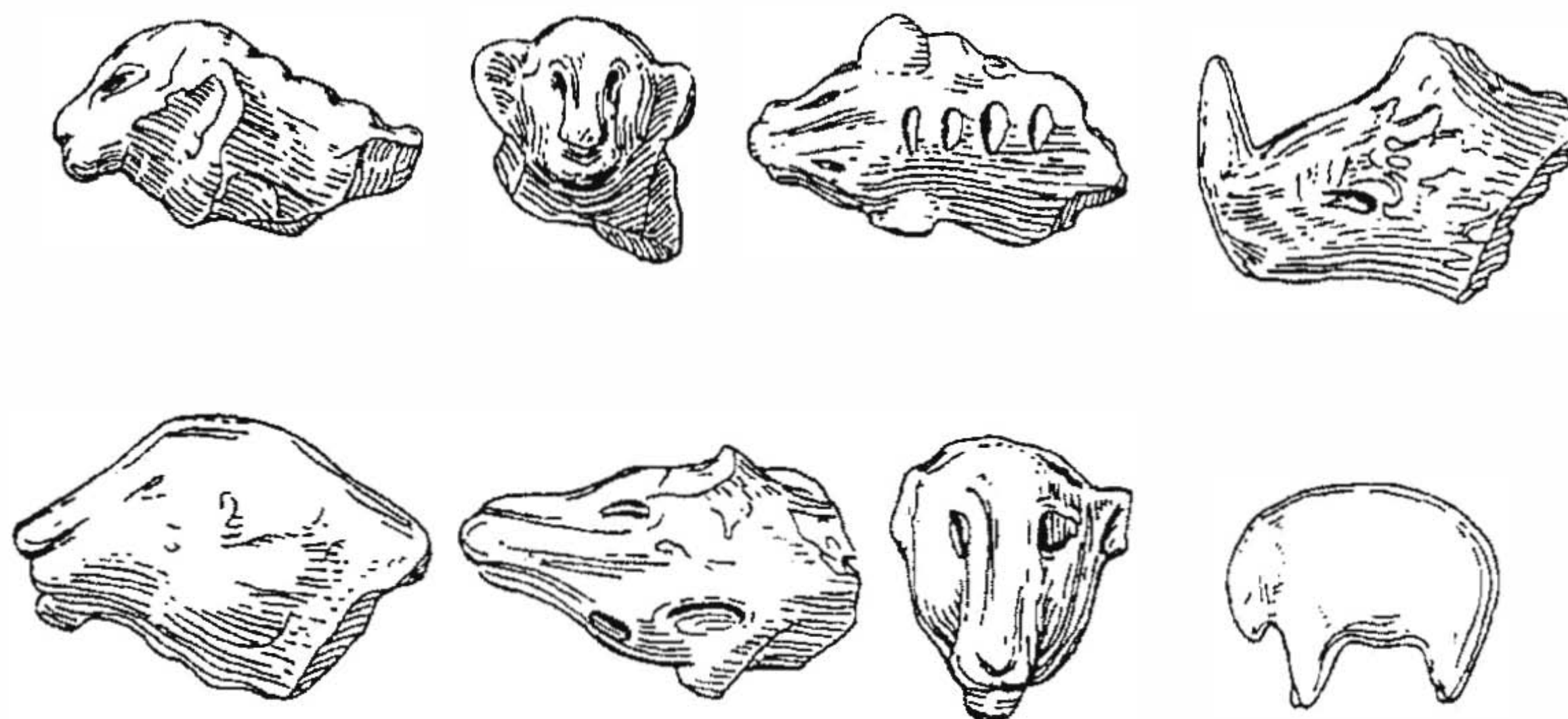

Fig 6 - Reprezentări animaliere de la Dolni Vestonice (după B. Klima, 1983)

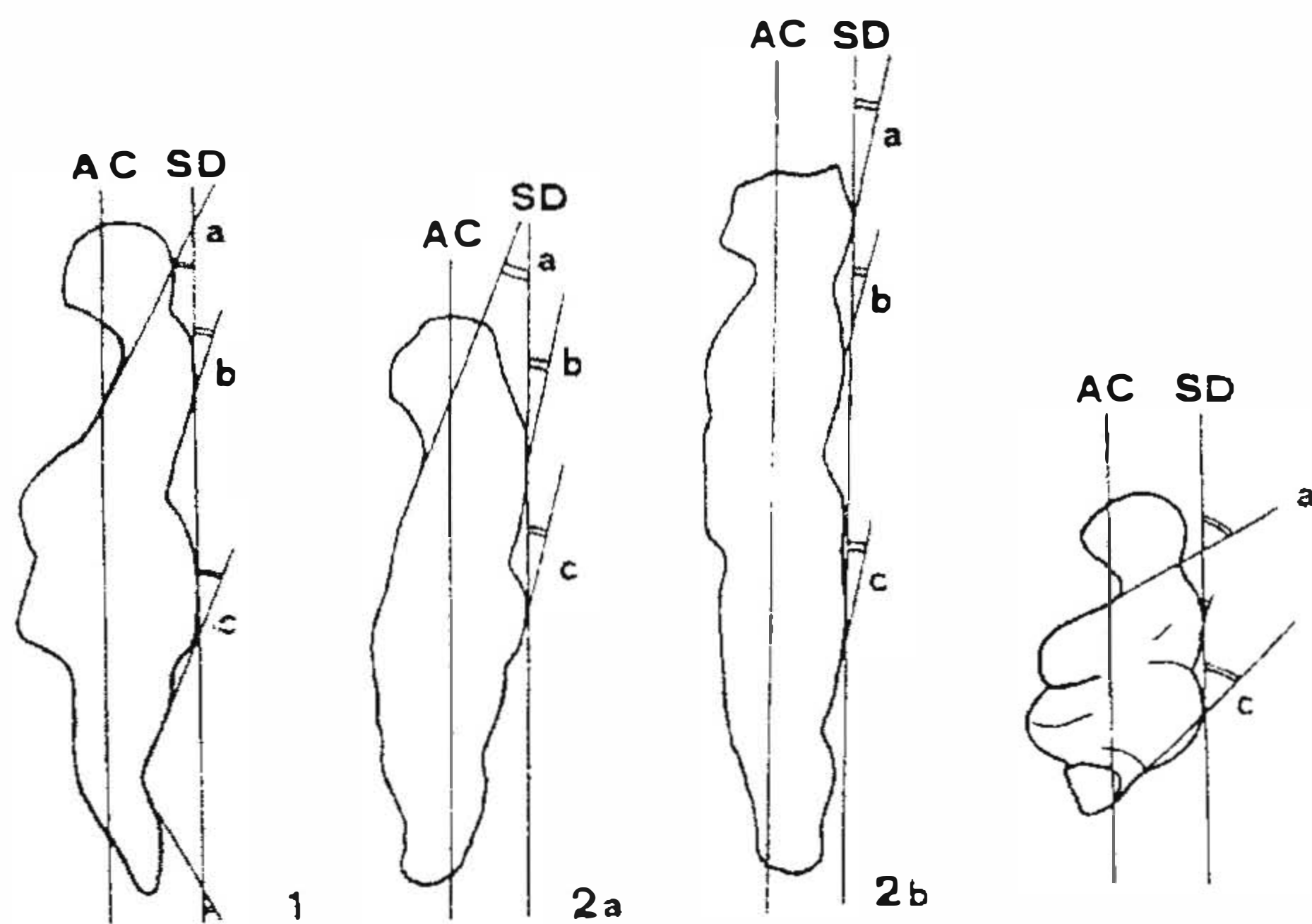

Fig. 7 - Reprezentări feminine din Europa de est (după J. Kozłowski, 1992): 1. Kostenki; 2a, 2b. Avdeevo; 3. Gagarino.

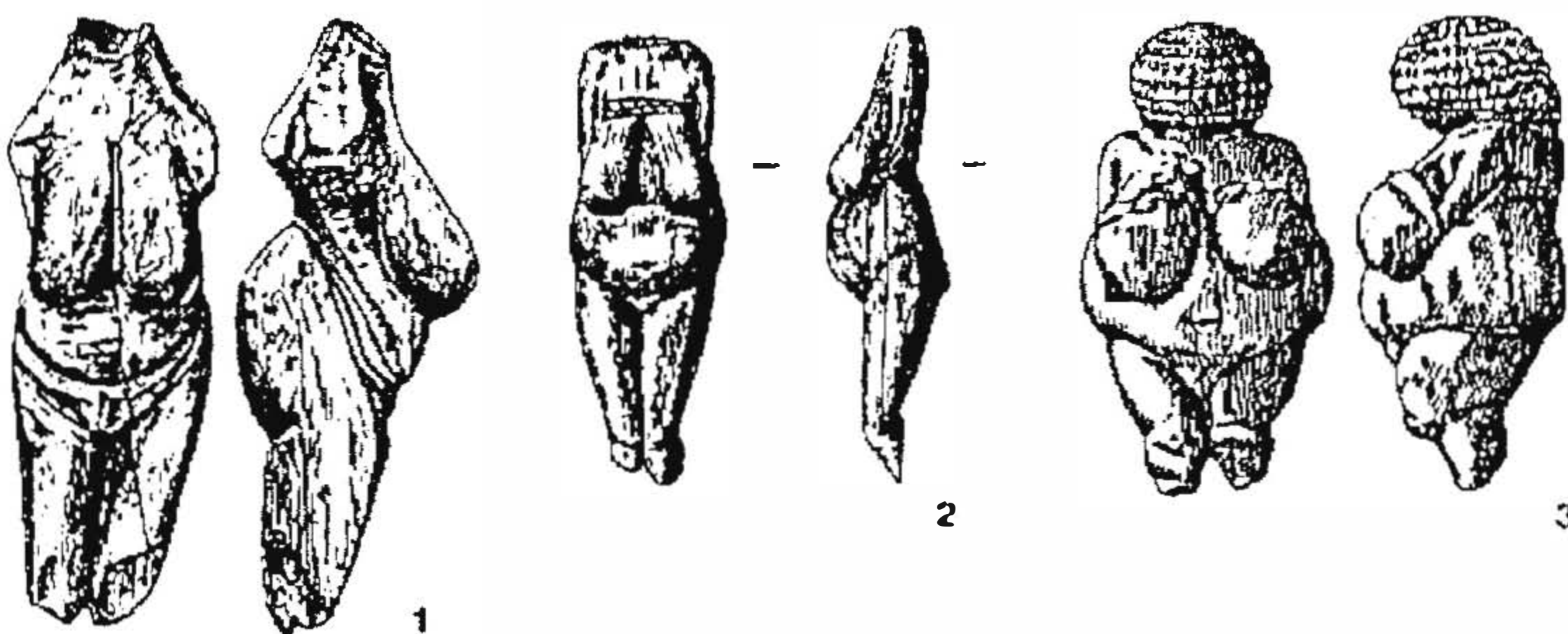

Fig. 8 - Reprezentări feminine de tip Kostenki (după M. Otte, 1991): 1. Kostenki; 2. Moravany; 3. Willendorf.

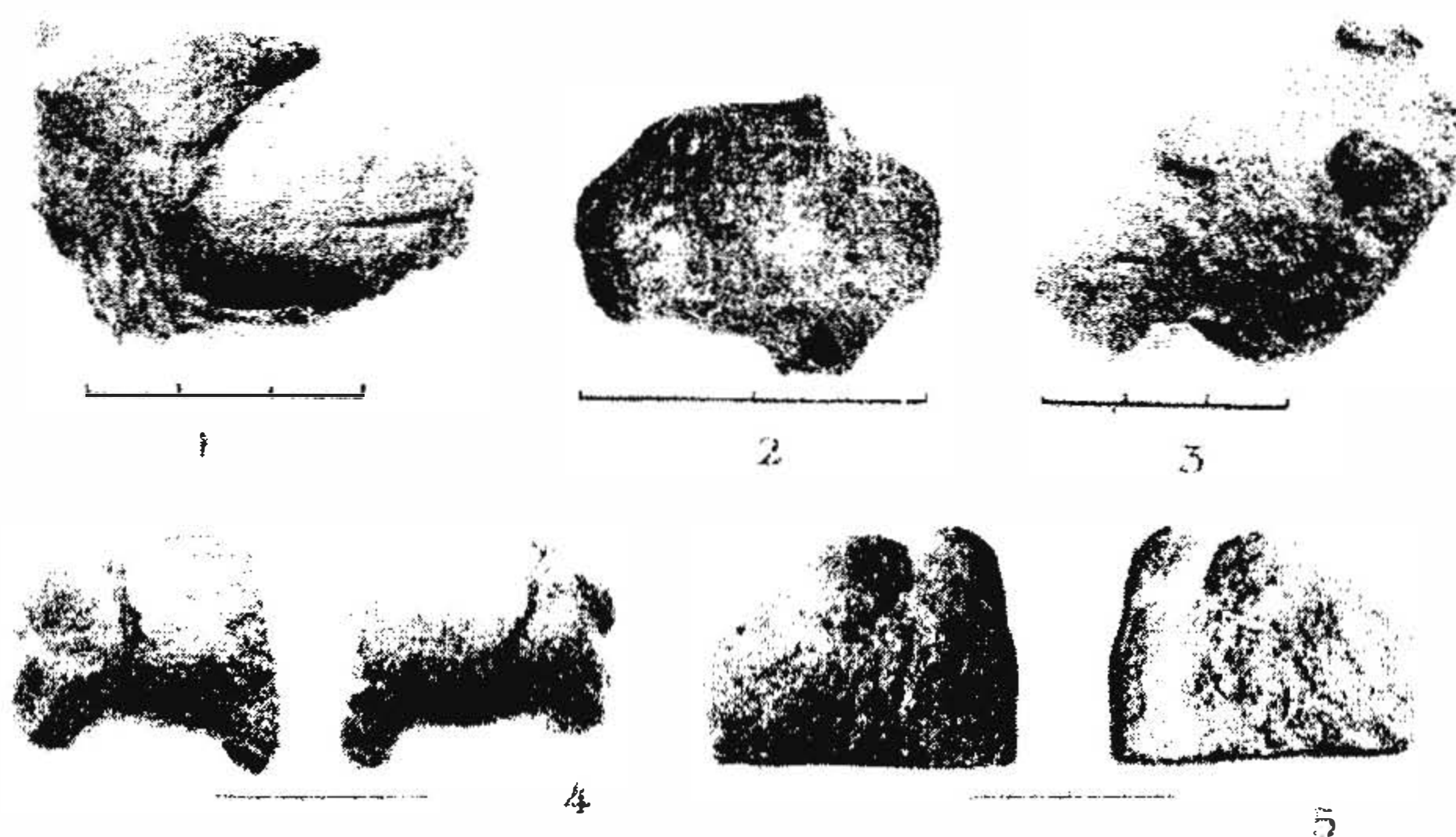

Fig. 9 - Reprezentări animaliere de la Kostenki I (după Abramova, 1967).

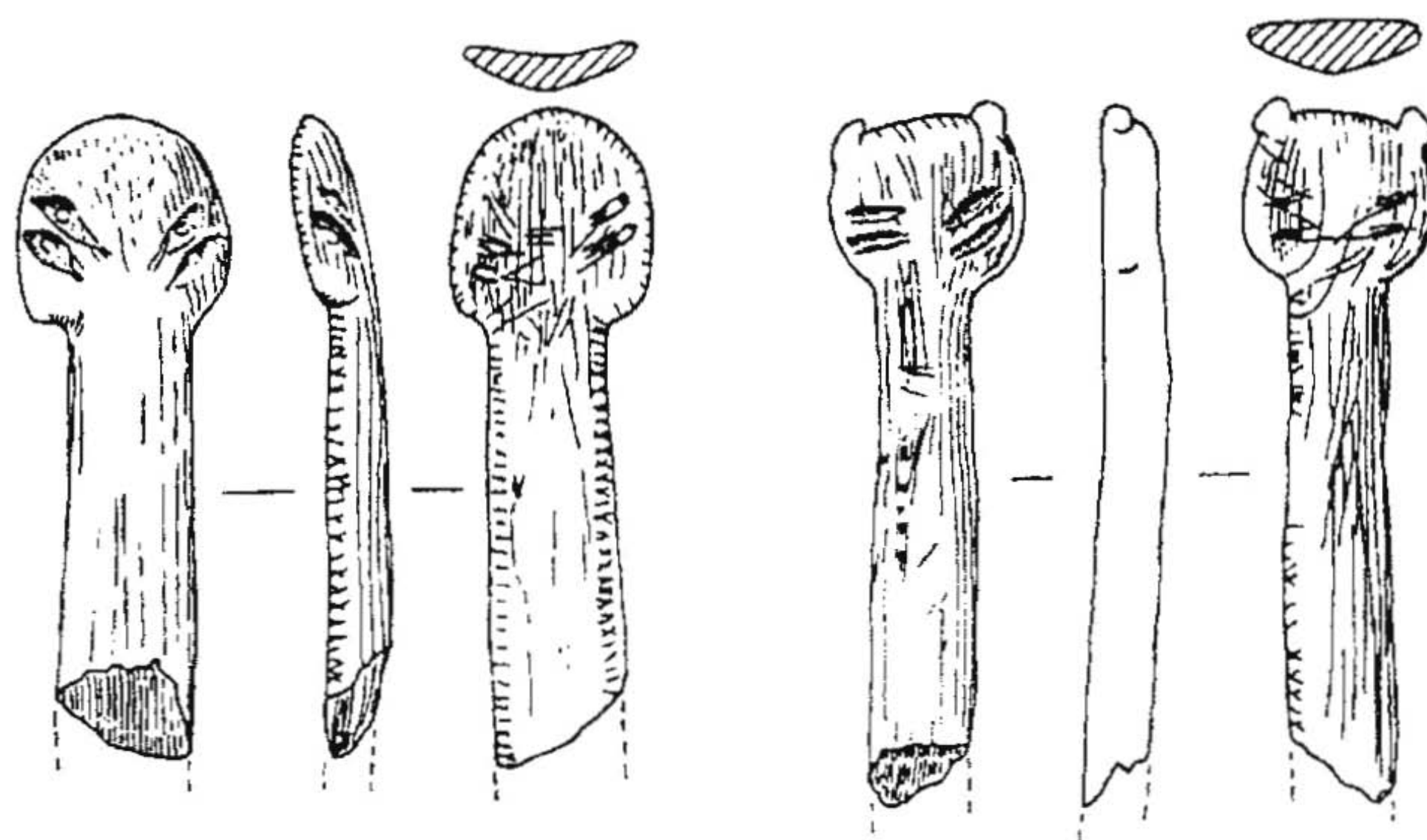

Fig. 10 - Obiecte în formă de spatulă cu decorații de la Avdevo (după J. Koslowski, 1992).

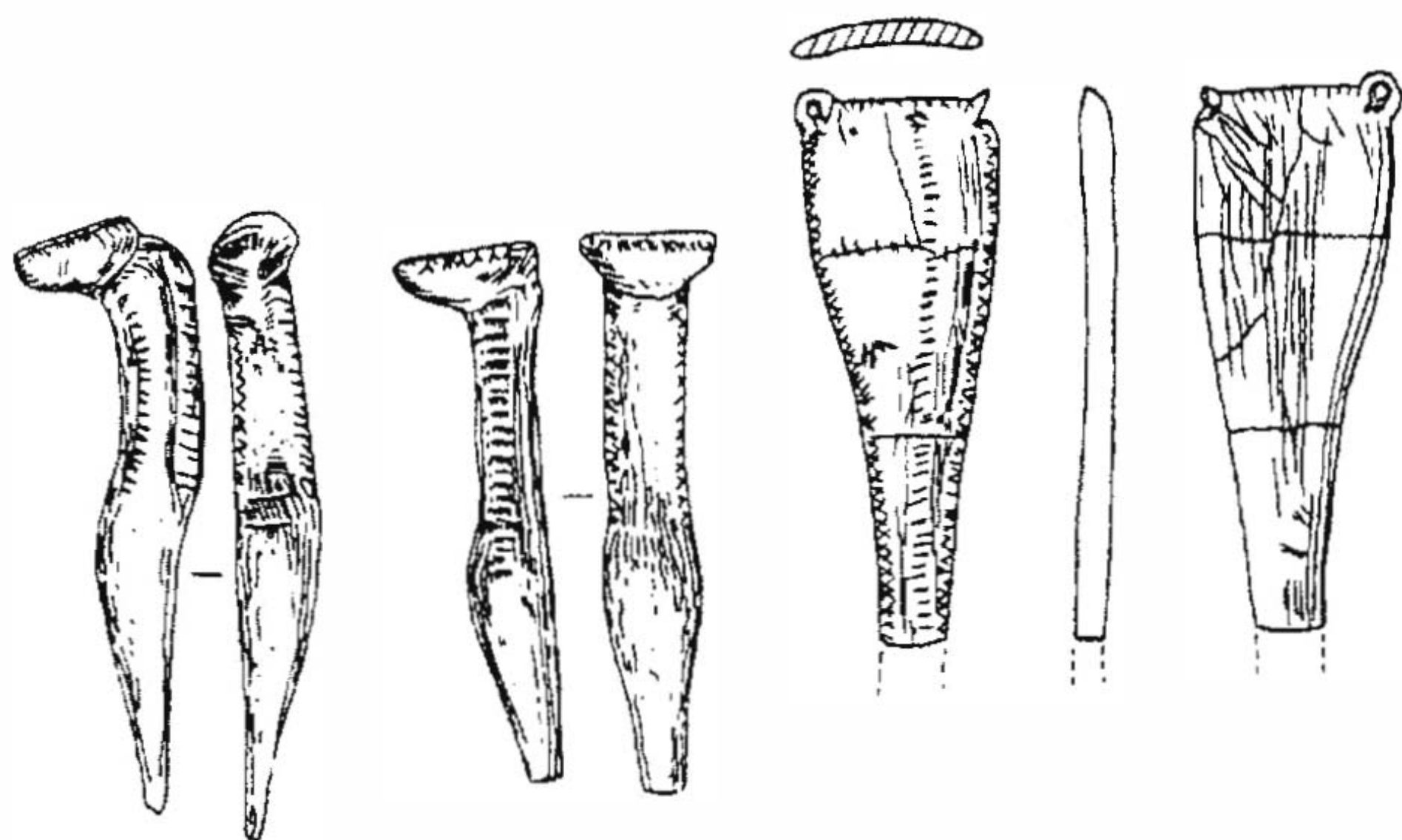

Fig. 11 - *Poinçons a tête* - Avdevo (după J. Koslowski, 1992).

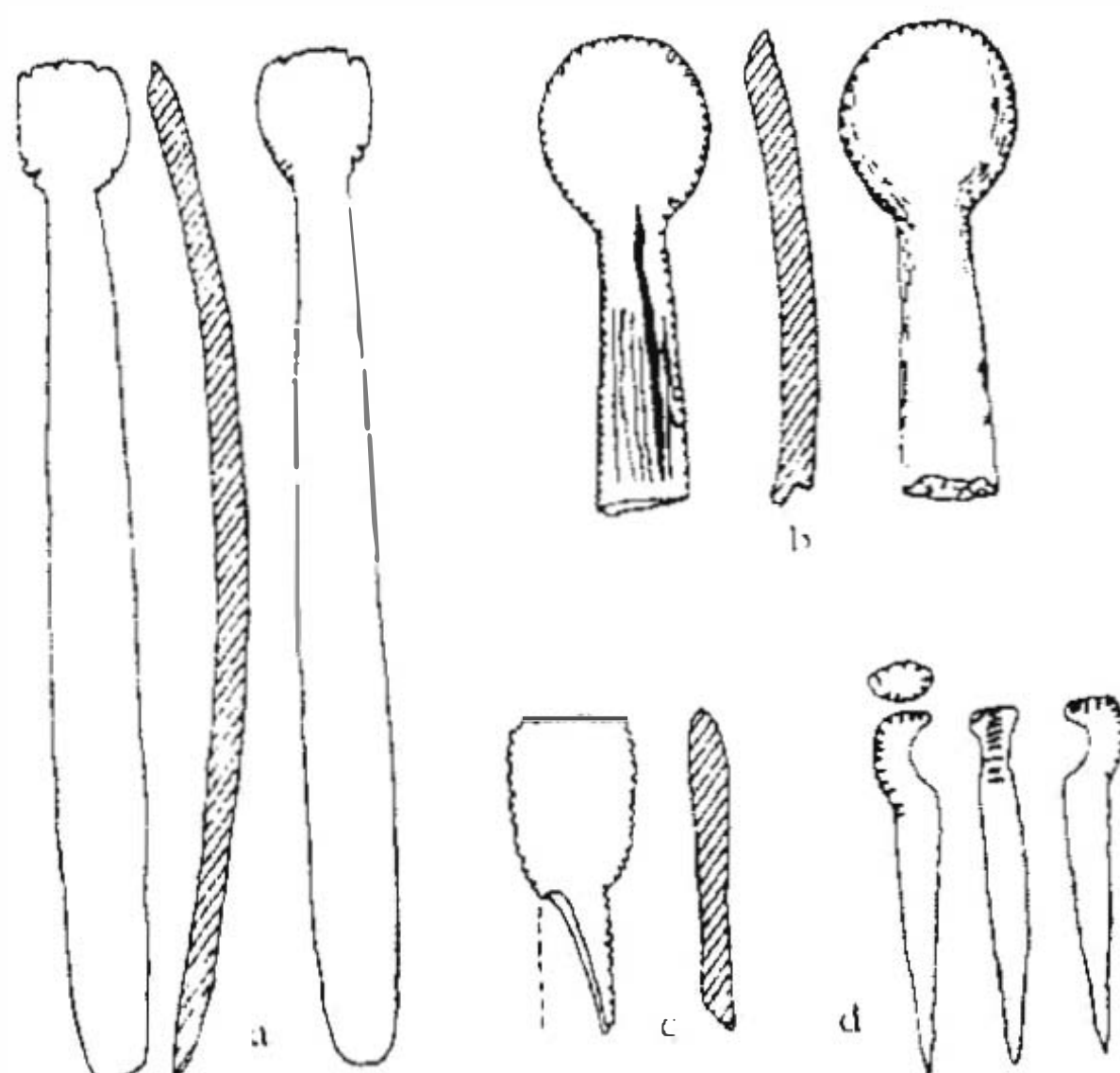

Fig. 12 - Obiecte decorate în formă de spatulă: a,b - *Poinçons a tête*; c,d - Kotylevo 2 (după J. Kozolwski, 1992).

Deci ar putea fi vorba de o linie evolutivă filctică, Szelettian-Gravetian, sau de aculturația Aurignacianului (fenomen ce ar fi valabil doar în Europa centrală). Însă, deocamdată, fenomenul nu este foarte bine cunoscut, suntem doar în fața unei ipoteze.

Abia în cea de-a doua fază (28-24000 B.P.) unitatea Gravetianului se conturează, în Europa centrală, intensificându-se contactele regionale (bazate mai ales pe sistemele de aprovizionare cu materie primă). În Europa Orientală caracterul regional este mai accentuat, deoarece comunitățile erau mai restrânse și mai mobile.

Între 24-20.000 B.P. (a treia fază) apar industriile cu vârfur "*a cran*". Legătura între situri se pare că se datorează migrațiilor comunităților din Europa centrală spre cea orientală sub influența factorilor climatici (rigurozitatea climatică din timpul ultimului stadiu glaciatic). Deosebit de omogenă sub numeroase aspecte această perioadă pare să corespundă "unității gravetiene" (Soffer, Grigoriev 1993).

DAN MĂRGĂRIT, MONICA SANDU

Universitatea "Valahia"

Târgoviște

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

ACC	- <i>Art et civilisations des chasseurs de la Préhistoire, 34.000-8.000 ans av. J.-C.</i> , Paris, 1984.
Abramova 1967	Z.Abramova, <i>L'art mobilier en U.R.S.S.</i> , Quartar, 1967.
Desbrosse,	
Kozłowski 1988	- R. Desbrosse, K.J. Kozłowski, <i>Homme et Climats a l'Age du Mammouth le Paléolithique supérieur d'Eurasie centrale</i> , Massau.
Jelinek 1988	- J. Jelinek, <i>Considerations sur l'art Paléolithique mobilier de l'Europe Centrale</i> , în <i>L'Anthropologie</i> , tome 92, 1, 1988.
Kozłowski 1993	- J. Kozłowski, <i>Le Paléolithique des Carpathes Occidentales</i> , în <i>Preistoria Alpina</i> , 28, II.
Kozłowski 1985	- J. Kozłowski, <i>La signification paléoethnographique des unités taxonomiques du Paléolithique supérieur: l'exemple de Gravettien oriental</i> , BAR, 239, <i>Actes du Colloque de Liège du 3 ou 7 octobre 1984</i> , Liege, 1985.
Otte 1993	- M. Otte, <i>Préhistoire des religions</i> , Ed. Masson, Paris, 1993.
Otte și colab. 1996	- M. Otte, P. Noiret, V. Chirica, I. Borziac, <i>Rythme évolutif du Gravettien Oriental</i> , în <i>The Upper Palaeolithic, Colloquium XII, The Origin of Gravettian</i> , Forli, 1996.
Otte 1991	- M. Otte, <i>Revision de la sequence de Willendorf</i> , în <i>Actes du XIe Congrès de L'U.I.S.P.P.</i> , Mayence, 1986, <i>Etudes et recherches archeologiques de l'Universite de Liège</i> , no. 43, Liège, 1991.
Praslov și colab. 1989	- N.D. Praslov, V.N. Stanko, Z.A. Abramova, I.V. Sapozhnikov, I. Borziac, <i>The Steppes in the late Palaeolithic</i> , în <i>Antiquity</i> , 63, 1989, p. 784-792.
Svoboda 1995	- J. Svoboda, <i>Environment and Upper Palaeolithic adaptations in Moravia</i> , în <i>Man and environment in the Palaeolithic</i> , (ed.) H. Ullrich, ERAUL, 62, 1995, Liège.
Svoboda 1991	- J. Svoboda, <i>Dolni Vestonice II Western Slope</i> , în ERAUL 54, 1991.
Soffer,	
Praslov 1993	- O. Soffer, N.D. Praslov, <i>From Kostenki to Clovis. Upper Paleolithic-Paleo-Indian Adaptations</i> , în Plenum Press, New York.

L'UNITÉ CULTURELLE DU GRAVETTIEN EN EUROPE CENTRALE ET ORIENTALE

RÉSUMÉ

L'origine du Gravettien en Europe centrale et orientale est polycentrique et polyphylétique. Dans cette phase ancienne, antérieure à 28.000 ans B.P., la présence des pointes foliacées atteste des liens génétiques avec le Szelétien. Dans la phase moyenne, entre 28.000 et 24.000 ans B.P., des faciès régionaux qui présentent des caractères homogènes et stables se sont formés en Europe centrale. Entre 24.000 et 20.000 ans B.P., se sont formés les industries des points à cran; celles-ci, les liens entre sites sont probablement dus à la migration des groupes humains de la partie septentrionale de l'Europe centrale vers l'Europe orientale, sous l'influence des conditions paléogéographiques.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig.1. Carte archéologique de l'Europe entre 30.000 et 20.000 ans B.P.

- 1 - Centres primaires du Gravettien en Europe centrale (P-Pavlovien et Willendorfsien; M-Moldovien);
- 2 - Périgordien IV (Gravettien occidental ancien);
- 3 - Centres primaires gravettiens à l'Est (industries du type de Kostenki 17; 18)
- 4 - Migration possible du Gravettien vers l'ouest entre 29.000 et 27.000 ans B.P.;
- 5 - Migration du Gravettien central-européen vers le sud entre 29.000 et 27.000 ans B.P.;
- 6 - Migration du Périgordien V vers l'Italie (25.000-24.000) ans B.P.;
- 7 - Migration de la population de la culture de Kostienki-Avdeevo vers l'est (24.000-23.000 ans B.P.);
- 8 - Limite de répartition de la culture de Gagarino-Khotylevo;

Fig.2. Eléments caractéristiques du stade récent du Gravettien:

- pièces à cran: 1. Willendorf II/9; 2. Molodova VII; 3. Pouchkary; 4-6. Moravany; 5. Kostienki;
- gravettes: 7. Willendorf II/9; Spadzista; 9. Molodova VII;
- éléments à dos tronqué: 10. Willendorf II/9; 11. Molodova VII; 12. Spadzista;

Fig.3. Structures d'habitat:

1. Dolni Vestonice II; 2. Pavlov; 3. Gagarino; 4. Kostenki;

Fig.4. Représentations féminines de Dolni Vestonice;L

Fig.5. ● Objets de parure de Dolni Vestonice;Paris

Fig.6. Représentations zoomorphes de Dolni Vestonice;

Fig.7. Représentations féminines de l'Europe de est: 1. Kostienki; 2 a,b Avdeevo; 3. Gagarino.

Fig.8. Représentations féminines du type Kostienki (1-2) et Gagarino (3): 1. Kostienki; 2. Moravany; 3. Willendorf.

Fig.9. Représentations zoomorphes de Kostienki;

Fig.10. Objets en forme de pelles avec décoration d'Avdeevo;

Fig.11. Poinçons à tête avec décoration d'Avdeevo;

Fig.12. Objets décorés en forme de pelles (a, c) et poinçons à tête (d) de Khotylevo 2.